

Відгук

офіційного опонента, доктора історичних наук,

професора Кравчука Леоніда Васильовича

про дисертацію Мартинів Марії Андріївни

«Післядипломна освіта на Тернопільщині (друга половина 40-х рр. кінець 1980-х рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

03 «Гуманітарні науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена потребою комплексного осмислення ролі Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (далі – ТІУКВ) у формуванні та розвитку регіональної системи післядипломної педагогічної освіти. Аналіз інституційної еволюції ТІУКВ від часу його заснування дає змогу не лише реконструювати основні етапи становлення закладу, а й виокремити специфіку його функціонування в контексті трансформацій освітньої політики та адміністративно-управлінських практик у сфері народної освіти.

Попри наявність окремих публікацій, присвячених окремим аспектам діяльності інституту, досі відсутнє цілісне наукове дослідження, у якому було б системно проаналізовано місце ТІУКВ у процесах формування професійної компетентності вчителів. Така прогалина зумовлює необхідність комплексного підходу, що передбачає поєднання історико-інституційного, структурно-функціонального та порівняльного аналізу. Дослідження діяльності ТІУКВ уможливорює визначення його ролі не лише на регіональному, а й на загальноукраїнському рівні в системі установ підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Особливе значення в межах роботи має вивчення фінансово-матеріального забезпечення інституту як одного з ключових чинників, що безпосередньо впливав на якість надання освітніх послуг педагогам області. Стан ресурсного забезпечення установи дозволяє простежити взаємозв'язок між організаційними можливостями закладу та загальним рівнем розвитку освітньої сфери регіону.

Архівні джерела засвідчують, що інститут виконував не лише навчально-методичні, а й координаційно-аналітичні функції: до нього систематично надходили звіти про стан освітнього процесу в районах області, що давало змогу здійснювати моніторинг діяльності відділів народної освіти та окремих шкіл. Таким чином, ТІУКВ поставав як важливий елемент регіональної освітньої інфраструктури, який поєднував функції підвищення кваліфікації педагогів із елементами управлінського контролю та аналітичного супроводу освітнього процесу.

Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тематична спрямованість роботи відповідає актуальним завданням комплексної науково-дослідної теми «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у здійсненні першого комплексного та системного аналізу діяльності Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів на основі широкого корпусу архівних документів, значна частина яких раніше не вводилася до наукового обігу або залишалася малодослідженою. У роботі концептуально осмислено процес створення та функціонування інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у контексті суспільно-політичних і освітніх трансформацій відповідного історичного періоду, а також здійснено ґрунтовний аналіз його фінансово-матеріального забезпечення як визначального чинника інституційної спроможності.

Вагомим елементом наукової новизни є систематизація та інтерпретація значного масиву фінансової документації, що дозволило реконструювати механізми фінансування курсів підвищення кваліфікації вчителів, простежити динаміку бюджетних асигнувань і трансформації штатного розпису інституту.

Такий підхід забезпечив можливість не лише описового, а й аналітичного відтворення структурних змін в організації роботи установи.

У дисертації на належному методологічному рівні досліджено кадрове забезпечення інституту, зокрема склад викладачів курсів підвищення кваліфікації, їхній професійний рівень і партійну приналежність. На підставі архівних матеріалів доведено, що основу кадрового потенціалу становили місцеві фахівці, більшість із яких були безпартійними, що певною мірою коригує усталені уявлення про домінування партійного чинника в кадровій політиці освітніх установ того часу. Водночас встановлено, що в умовах гострого дефіциту педагогічних кадрів до роботи в інституті на громадських засадах залучалися вчителі області, що свідчить про мобілізаційний характер функціонування установи.

Запропоновані авторкою узагальнення та висновки розширюють наукові уявлення про роль ТІУКВ у системі післядипломної педагогічної освіти, демонструючи його вплив на процеси професійного зростання освітян як на регіональному, так і на загальноукраїнському рівнях. Результати дослідження мають вагомое теоретичне і практичне значення, оскільки сприяють формуванню цілісної моделі функціонування курсів підвищення кваліфікації педагогів та уточненню місця інституту в освітній інфраструктурі доби. Достовірність і наукова обґрунтованість положень дисертації забезпечується опорою на комплекс первинних і вторинних джерел, а також апробацією результатів у наукових публікаціях, що підтверджує їхню валідність і репрезентативність.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні, ґрунтується на комплексному аналізі широкого спектра первинних і вторинних джерел, до яких належать архівні матеріали, публіцистичні документи та результати порівняльного історіографічного огляду. Застосування системного підходу та міждисциплінарних методів дослідження дозволило глибоко розкрити роль інституту у впровадженні освітніх реформ на регіональному рівні та окреслити його функціонування в контексті розвитку педагогічної системи.

Наукові положення логічно впливають із проаналізованих матеріалів, що засвідчує їхню внутрішню узгодженість і відповідність історичним реаліям. Висновки дисертації мають обґрунтований характер, підтверджуються емпіричною базою та теоретичними конструкціями, що підкреслює актуальність дослідження та його практичну значущість. Рекомендації, сформульовані авторкою, є конкретними та спрямованими на подальший розвиток наукових досліджень у сфері історії, педагогіки та історії педагогіки. Водночас вони можуть бути використані у практичній діяльності, зокрема при викладанні історії педагогіки на прикладі ТІУКВ, сприяючи інтеграції наукових знань у освітню практику та підвищенню ефективності підготовки педагогічних кадрів.

Достовірність та обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження забезпечується системним використанням широкого спектра історичних джерел, зокрема архівних матеріалів Державного архіву Тернопільської області та внутрішнього архіву Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, а також ґрунтовним аналізом наукової літератури, що стосується тематики дослідження. Авторка застосувала методологічно виважений підхід, який поєднує кількісний та якісний аналіз даних, що дозволило уникнути однобічності та забезпечити всебічне висвітлення досліджуваного предмета. Результати дослідження пройшли апробацію на наукових конференціях і були позитивно оцінені науковою спільнотою, що свідчить про їхню наукову вагомість і практичну цінність. Окрім того, використання сучасних програмних засобів, зокрема для перевірки оригінальності тексту, гарантує відсутність плагіату, що додатково підтверджує авторську самостійність та наукову чесність роботи. Таким чином, результати дисертації є обґрунтованими, достовірними і можуть бути використані як науковою спільнотою, так і практиками у сфері історії та педагогіки.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується системним аналізом змісту роботи та відповідних опублікованих праць, що засвідчує наукову

обґрунтованість результатів щодо теми «Післядипломна освіта на Тернопільщині (друга половина 40-х рр. – кінець 1980-х рр.)». Усі три розділи дисертації логічно взаємопов'язані, взаємно доповнюють один одного і послідовно висвітлюють предмет дослідження, забезпечуючи цілісне розкриття проблематики післядипломної освіти в регіоні. Дисертаційне дослідження має чітку структуру та ґрунтовне джерелознавче підґрунтя. Основу емпіричної бази становлять архівні фонди Державного архіву Тернопільської області, що дозволило авторці зробити низку самостійних висновків і сформулювати положення наукової новизни. Сформовані у висновках рекомендації становлять значний науковий інтерес не лише для фахівців з регіональної історії, але й для істориків, які досліджують розвиток системи освіти, зокрема післядипломної підготовки педагогів. Вони можуть бути використані як у науковій діяльності, так і у практичній роботі освітніх установ, сприяючи поглибленню розуміння історичних процесів у сфері післядипломної освіти Тернопільщини

Повнота викладення результатів дисертації у наукових працях авторки характеризується системністю та послідовністю подання ключових наукових положень, висновків і рекомендацій, що впливають із проведеного дослідження. Результати дисертації опубліковані в одинадцяти наукових працях, серед яких п'ять – у фахових виданнях України категорії «Б», що підтверджує їх відповідність критеріям наукової якості та рецензування. Шість інших публікацій представлені у матеріалах науково-практичних конференцій, що свідчить про активну апробацію результатів дослідження у науковій спільноті та обговорення їх серед фахівців. Таке різноманіття публікаційних форматів забезпечує повне охоплення ключових аспектів теми, відображаючи як теоретичні, так і практичні складові дослідження. Публікації демонструють основні результати, методологічні підходи та аналітичні висновки, що підтверджує системність і комплексність наукової роботи. Повнота та високий рівень викладення результатів у наукових публікаціях свідчать про належну наукову підготовку дисертантки та ефективне донесення основних положень дисертації до наукової спільноти.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх широкого застосування в академічній, освітній, культурно-просвітницькій та педагогічній діяльності. Зібраний та систематизований фактологічний матеріал щодо діяльності ТІУКВ суттєво розширює уявлення про функціонування подібних установ у контексті всесоюзних освітніх реформ того часу. Отримані результати можуть бути використані науковцями, що досліджують локальну історію, історію педагогіки та розвиток освіти на території Тернопільської області. Матеріали дисертації мають практичну цінність при підготовці узагальнюючих наукових праць, статей, підручників та навчально-методичних посібників із курсів історії України, історії педагогіки та педагогіки загалом. Окремі висновки дослідження можуть бути впроваджені у розробку та викладання спеціальних курсів у закладах вищої освіти України.

Апробація основних результатів дисертаційного дослідження здійснювалася упродовж декількох років у процесі активної участі дисертантки в науковому житті, що забезпечило перевірку достовірності та обґрунтованості отриманих висновків у професійному середовищі. Основні положення та результати роботи неодноразово обговорювалися на засіданнях кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Наукові результати дисертантки представлені в одинадцяти публікаціях: п'ять статей надруковані у фахових виданнях України категорії «Б», а шість – у матеріалах наукових Всеукраїнських конференцій з міжнародною участю. Участь у цих конференціях дозволила презентувати проміжні результати дослідження та отримати конструктивні відгуки від наукової спільноти, що сприяло уточненню положень роботи та підвищенню її наукової якості.

Оцінка структури дисертації свідчить про її відповідність академічним вимогам до підготовки кваліфікованих наукових робіт рівня доктора філософії. Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (408 позицій) та додатків (11, з яких 10 – таблиці). Структура роботи логічно побудована, що

забезпечує її цілісність і послідовне розкриття теми. У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету та завдання, окреслено методи дослідження та зазначено зв'язок роботи з науковими програмами.

Перший розділ «Історіографічний огляд, джерельна база та методологія дослідження» присвячено аналізу стану наукового вивчення проблеми, охарактеризовано джерельну базу, яка становить основу дослідження, та окреслено методологічні засади роботи. Авторка підкреслює актуальність теми та відзначає її недостатню дослідженість на регіональному рівні. Окремо здійснено аналіз наявних наукових публікацій, які безпосередньо або опосередковано стосуються теми дослідження та висвітлюють систему підвищення кваліфікації педагогів. Особливу увагу приділено вивченню несистематизованого внутрішнього архівного фонду Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Цінним аспектом є залучення різнорідних груп джерел, що забезпечує широку документальну основу дисертаційного дослідження.

Другий розділ «Навчально-виховна та ідеологічна діяльність» присвячено комплексному дослідженню особливостей становлення закладу та закладання основ його функціонування, а також опису основних історичних перепон, що впливали на повноцінну діяльність інституту. На основі значного масиву наукових джерел відтворено процес підвищення кваліфікації вчителів Тернопільської області у воєнний та повоєнний періоди, що підкреслює значущість теми дослідження. Унікальність роботи полягає у висвітленні ідеологічної основи та кадрового потенціалу інституту. До цього часу відсутні публікації, які б системно розглядали питання штатного розпису, оплати праці педагогічних працівників, національного складу, гендерного співвідношення, вікових категорій, педагогічного стажу та партійної приналежності персоналу. Мартинів М. А. наводить не лише кількісні показники штатного розпису по роках, а й імена та прізвища викладачів, а також назви вищих навчальних закладів, які вони закінчували. Зазначено, що для проведення курсів підвищення

кваліфікації залучалися наукові співробітники провідних вищих навчальних закладів Західної України. Окремо представлені короткі біографічні відомості працівників, що є цінним джерелом інформації для дисертаційної роботи. Дисертантка також посилається на виконання наказів та директив уряду у галузі освіти і робить відповідні відсилки до внутрішніх розпоряджень інституту, що підкреслює достовірність та ґрунтовність дослідження.

Третій розділ дисертації «Фінансово-матеріальне становище» складається з чотирьох підрозділів, хронологічно охоплюючи весь період дослідження та доповнений інформаційними додатками. Цей розділ є найбільшим у дисертації і концентрує увагу на фінансово-економічних аспектах функціонування інституту, незважаючи на обмежену кількість архівних документів. Розділ містить дані про бюджетні асигнування, заробітну плату працівників, інвентарні картки, статті видатків та інші фінансові документи. Особлива увага приділена виявленим порушенням у поданні звітності, бухгалтерським помилкам та перевищенням службових повноважень адміністрацією інституту. Авторка детально аналізує фінансову складову курсів підвищення кваліфікації вчителів, відзначаючи щорічне збільшення видатків та додаткове фінансування, зумовлене незапланованими курсами, відрядженнями до м. Київ та у райони методистів.

Бухгалтерські звіти свідчать про суворий контроль за використанням державних коштів, проте авторка зазначає, що методисти часто подавали повторювані звіти про відрядження, а зарплата не покривала витрат на придбання облігацій тих же методистів. Водночас фінансування закладу та кількість слухачів курсів зростали, що підтверджено кількісними показниками.

Узагальнюючі *висновки* дисертації підсумовують результати роботи, узгоджуються з поставленими завданнями та відображають практичну значущість отриманих результатів. Загалом структура дисертації є логічною, виваженою та науково обґрунтованою.

Відсутність порушень академічної доброчесності у дисертації Мартинів Марії Андріївни «Післядипломна освіта на Тернопільщині (друга половина 40-х рр. – кінець 1980-х рр.)» підтверджується наявністю коректних посилань на

використані джерела та літературу відповідно до чинного законодавства України щодо авторських прав. Робота є самостійною авторською працею та пройшла перевірку на антиплагіат. За результатами аналізу звіту подібності StrikePlagiarism.com, коефіцієнт подібності становив 1: 3,8% та 2: 2,4%, що свідчить про високий рівень авторської самостійності та дотримання принципів академічної доброчесності.

Дискусійні положення, зауваження та побажання щодо дисертації Марії Мартинів «Післядипломна освіта на Тернопільщині (друга половина 40-х рр. – кінець 1980-х рр.)» слід розглядати як рекомендації для подальшого розвитку теми, не применшуючи її наукову новизну та значення.

1. Доцільно було б розширити часові рамки дисертації, оскільки ТІУКВ функціонує до сьогодні. Авторка охоплює період від заснування закладу – до кінця 1980-х рр. Використання більш повного масиву джерел до 1991 р. дозволило б точніше відтворити завершальні етапи діяльності Інституту в радянський період.

2. Перший розділ дисертації, присвячений історіографічному та джерелознавчому аналізу, міг би містити більш критичне осмислення досліджень інших науковців. Доцільно було б врахувати дослідження інших закладів післядипломної освіти Західної України та провести порівняльний аналіз.

3. Було б корисно розкрити, як проходження курсів впливало на професійний рівень педагогів і якісне ведення уроків. Варто було б проаналізувати чи притягувалися методисти до відповідальності за невиконання обов'язків (підготовка конспектів, оновлення виставок педагогічного досвіду тощо), як на практиці реалізовувалася співпраця методистів Інституту та шкільних інспекторів.

4. Авторка згадує керівників ТІУКВ, проте у роботі відсутня їх безпосередня оцінка, що могло б доповнити картину управлінської та кадрової політики закладу.

У цілому, зазначені зауваження й побажання не знижують наукову новизну та актуальність дисертаційного дослідження, а навпаки, окреслюють напрямки для його подальшого розширення та поглиблення.

Загальний висновок. Дисертаційна праця Мартинів Марії Андріївни є самостійним дослідженням, підготовленим та виконаним на належному фаховому професійному рівні, має наукову новизну, відповідає актуальним завданням сучасної історичної науки, заслуговує на позитивну оцінку. Повністю відповідає вимогам законодавства України в сфері вищої освіти, зокрема, наказам Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», зареєстрованому в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 року № 155/30023 (зі змінами), від 23 вересня 2019 року № 1220 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», зареєстрованому в Міністерстві юстиції України від 08 жовтня 2019 року № 1086/34057 (зі змінами), постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор кафедри
педагогіки вищої школи та суспільних
дисциплін Тернопільського медичного
університету імені Івана Горбачевського



Леонід КРАВЧУК

